

ORGANIZATIONAL FORMS FOR DEVELOPING CLASSROOM STRATEGIES BASED ON THE CATEGORIES OF STUDENTS WITH DISABILITIES

Lala Mammadova

Azerbaijan State Pedagogical University
Lecturer at the Department of Special Education
E-mail: lale_memmedova95@bk.ru
<https://orcid.org/0009-0004-0683-7191>

Abstract. Organizing the teaching process based on classroom strategies has a significant impact on students with special educational needs. Through properly structured strategies, teachers can achieve the desired outcomes in the learning process. In addition to involving every student with limited health capacities in the educational environment, it is essential to foster collaboration and communication among them.

This article discusses the organization of the classroom environment in accordance with the needs of students with hearing, visual, and physical impairments and ensuring accessibility during the teaching process. It also analyzes the adaptation and implementation of strategies based on students' age and individual characteristics. The findings indicate that the correct application of classroom strategies contributes to the development of students' communication and integration skills. Moreover, the article focuses on methods and specific strategies used to develop the social skills of students with intellectual disabilities and explores effective approaches for implementing these strategies in inclusive classrooms.

Keywords: children with disabilities, inclusive classrooms, teaching, strategy, form and methods.

DOI: 10.30546/2709-2488.2.2025.0035

To cite this article: Mammadova L. (2025). Organizational forms for developing classroom strategies based on the categories of students with disabilities. *Journal of Preschool and Primary Education*, Vol. 251, Issue II, pp. 61-74.

Article history: received – 09.04.2025; accepted – 30.05.2025.

CC BY 4.0. Authors expressly acknowledge the authorship rights of their works and grant the journal the first publication right under the terms of the Creative Commons Attribution License International CC-BY, which allows the published work to be freely distributed to others, provided that the original authors are cited and the work is published in this journal.

SAĞLAMLIQ İMKANLARI MƏHDUD ŞAĞIRDLƏRİN KATEQORİYALARINA UYĞUN SİNİF STRATEGİYASININ QURULMASININ TƏŞKİLİ FORMALARI

Lalə Məmmədova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Xüsusi təhsil kafedrasının müəllimi
E-mail: lale_memmedova95@bk.ru
<https://orcid.org/0009-0004-0683-7191>

Annotasiya. Təlim prosesinin sinif strategiyalarına əsaslanaraq qurulması xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdlərə effektiv təsir göstərir. Düzgün qurulan strategiya vasitəsilə müəllimin təlim prosesində istənilən nəticəyə nail olması mümkündür. Sağlamlıq imkanları məhdud şagirdlərin hər birini təlimə cəlb etməklə yanaşı, onlar arasında əməkdaşlıq və ünsiyyət formalaşdırmaq vacib amillərdən biridir. Məqalədə əsitmə, görmə və fiziki məhdudiyətli uşaqların təhsil ehtiyaclarına uyğun olaraq sinif mühitinin təşkili, dərş prosesinin əlçatanlığının təmin edilməsi, eləcə də tətbiq olunan strategiyaların şagirdlərin yaş və fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun müəyyənəşdirilməsi və həyata keçirilməsi yolları araşdırılır. Qeyd olunur ki, sinifdə strategiyaların düzgün şəkildə tətbiqi uşaqların ünsiyyət və inteqrasiya bacarıqlarının inkişafında mühüm rol oynayır və onların sosial mühitə uyğunlaşmasını asanlaşdırır. Məqalədə əqli məhdudiyətli uşaqların təlim-tərbiyə prosesində sosial bacarıqlarının formalaşdırılması məqsədilə istifadə olunan yanaşmalar və tətbiq olunan xüsusi strategiyalar ətrafında izah olunur.

Açar sözlər: sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar, inklüziv siniflər, təlim, strategiya, forma və metodlar.

DOI: 10.30546/2709-2488.2.2025.0035

Məqaləyə istinad: Məmmədova L. (2025). Sağlamlıq imkanları məhdud şagirdlərin kateqoriyalarına uyğun sinif strategiyasının qurulmasının təşkili formaları. «Məktəbəqədər və ibtidai təhsil», № 2 (251), səh. 61-74.

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 09.04.2025; qəbul edilib – 30.05.2025.

CC BY 4.0. Müəlliflər açıq şəkildə öz əsərlərinin müəlliflik hüquqlarını təsdiq edir və jurnala Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) lisenziyası çərçivəsində ilk nəşr hüququnu verirlər. Bu lisenziya, əsərin bu jurnalda yayımlandığı və orijinal müəlliflərə istinad edildiyi halda, onun sərbəst şəkildə digər şəxslər tərəfindən yayılmasına icazə verir.

Giriş / Introduction

Məqalədə sağlamlıq imkanları məhdud şagirdlərin kateqoriyalarına uyğun, düzgün təşkil olunmuş sinif strategiyasının şagirdlərin təhsil həyatına və sosial-emosional inkişafına təsirləri elmi əsaslarla təhlil olunur. Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar – xüsusi şərait yaradılmadan təhsil həyatında müəyyən çətinliklərlə qarşılaşan, fiziki çatışmazlığı, əqli və ya psixi ləngimələri olan şəxslərdir. İnküziv təhsil – xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təlim prosesində tamhüquqlu iştirakını dəstəkləyən təlim metodudur. Bu metod hər bir uşağa bərabər imkanlar yaratmaqla kifayətlənmir, həm də fərqli maraq, bacarıq və ehtiyaclara malik şagirdlərin sosiallaşması, qəbul olunması və cəmiyyətə inteqrasiyası üçün əlverişli şərait yaradır.

Sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların fərdi öyrənmə ehtiyacları nəzərə alınaraq, tədris metodlarının fərdiləşdirilməsi əsas məsələlərdən biridir. Bu yanaşma, hər bir şagirdin potensialını maksimum dərəcədə inkişaf etdirmək üçün əsas zəmin yaradır. “Şagirdləri təlim prosesində öyrənməyə necə təşviq etmək olar?” sualına cavab olaraq, deyə bilərik ki, bu işdə sinif strategiyasının düzgün qurulması bizə kömək edir. Sinif strategiyasının düzgün qurulması – təlim prosesində çevik olmaq, istər sağlam, istərsə də sağlamlıq imkanları məhdud şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun təlim prosesinin keyfiyyətli təşkilində mühüm rol oynayır. Bu yanaşma, tədrisdə şagirdlərin bərabər imkanlara malik olmasını təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Sınıf strategiyasının qurulmasında təlim metodlarının müəyyənləşdirilməsi vacib şərtidir. İnküziv təhsildə təlimin məzmunu, forma və vasitələrini seçərkən əlçatanlıq prinsipi nəzərə alınmalıdır. Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar, sosial vəziyyətindən, əqli qabiliyyətindən və fiziki imkanlarından asılı olmayaraq təlim prosesinə cəlb edilərək yaş xüsusiyyətləri və qüsurun ağırlıq dərəcəsinə uyğun inkişaf etdirilməlidir.

SİM şagirdlərin təlim-tərbiyəsi, onların cəmiyyət həyatında tam iştirakı, müxtəlif peşə və ictimai fəaliyyət növlərində özünü realizə etmələri üçün ən vacib şərtlərdən biridir.

Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdlərdə təlim-tərbiyənin ən əsas prinsipləri fəaliyyət və şüurdur. Əlilliyi olan şagirdlərin fəaliyyəti, biliklərin müstəqil əldə edilməsi prosesinin əzbərlənməsinə yönəldilməli, təlim materialları onların ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmalıdır. Yəni, öyrənmə və qavrama qabiliyyətlərinə uyğun məzmun seçilərək müxtəlif təlim metodlarından istifadə edilməlidir. Təlim prosesləri, uşaqların fərdi öyrənmə ehtiyaclarına uyğun şəkildə planlaşdırılaraq elə təşkil edilməlidir ki, sinif şəraitində öyrənmə, müzakirə və praktiki fəaliyyət-

lərə mümkün qədər vaxt və enerji ayrılınsın.

SİM uşaqları, müxtəlif kateqoriyalar üzrə təlim prosesinə adaptasiya etmək üçün düzgün və səriştəli sinif strategiyasının qurulması zəruridir. Düzgün qurulan strategiya vasitəsilə təlim prosesində istənilən nəticəyə nail olmaq, şagirdlərin hər birini dərəcə cəlb etmək, şagirdlər arasında əməkdaşlıq və ünsiyyət formalaşdırmaq mümkündür [Azərbaycan Respublikası., 2001]. Bu, əsasən, eşitmə məhdudluğu uşaqlar üçün təhsil ehtiyaclarına uyğun şəkildə sinif mühitini təşkil etmək və dərs prosesini daha əlçatan etmək məqsədi daşıyır.

Görmə məhdudluğu uşaqlar üçün sinifdə tətbiq olunan strategiyalar, onların təhsil almasını asanlaşdırmağa və fərdi ehtiyaclarına uyğunlaşdırmağa xidmət edir. Fiziki məhdudluğu uşaqlar üçün sinif strategiyaları hazırlanarkən, onların fərqli ehtiyaclarına uyğun şəkildə mühitin tənzimlənməsi vacibdir. Əqli məhdudluğu uşaqlar üçün sinif strategiyaları, onların təhsilini və sosial bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün xüsusi yanaşmalar tələb edir. Bu uşaqları ehtiyaclarına uyğun tədris metodları və mühitlə təmin etmək vacibdir. Ünsiyyət və inteqrasiya problemləri olan uşaqlar üçün sinifdə tətbiq olunan strategiyalar, onların təhsil həyatını asanlaşdırmaq və sosial bacarıqlarını inkişaf etdirmək məqsədi daşıyır [Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi., 2013].

Təlimin əsas məqsədi yalnız bilik və bacarıqların ötürülməsi deyil, eyni zamanda şagirdlərin öyrəndiklərini müxtəlif formalarda ifadə etmələrinə şərait yaratmaqdır. Fərqli xüsusiyyətlərə malik şagirdlər, öz fikirlərini müxtəlif yollarla – danışaraq, yazaraq və ya başqa vasitələrlə daha yaxşı çatdırı bilirlər. Bu səbəbdən, tədris zamanı şagirdlərin özünüifadə və ünsiyyət formalarına seçim azadlığı verilməli, onların fərdi yanaşmaları təşviq olunmalıdır.

Müəllimin düzgün seçilmiş təlim strategiyaları, şagirdlərdə özünüdərk etmə, ünsiyyət bacarıqları, özünüidarəetmə və sosial şüurun formalaşmasına töhfə verir.

SİM şagirdlərə uyğun sinif strategiyasının qurulmasının üstünlükləri:

- ümumi təhsil müəssisəsində xüsusi təhsilə ehtiyacı olan uşaqlar üçün xüsusi tədris şəraitinin yaradılması;
- bütün şagirdlərin təhsil tələbatlarını ödəyə biləcək, münbit adaptiv təhsil mühitinin yaradılması;
- xüsusi ixtisaslı mütəxəssislər tərəfindən şagirdə lazımı psixoloji və pedaqoji dəstək verilməsi;
- xüsusilə eşitmə qabiliyyəti zəif olan uşaqlar üçün bu cür tədris şəraitinin yaradılmasının inkişafın maksimum səviyyəsinin əldə olunmasına, habelə uşağın sosial reabilitasiyası və cəmiyyətə inteqrasiyasına təsirləri;
- tolerantlığın (mərhəmət, qarşılıqlı hörmət) formalaşması.

Bununla yanaşı, təhsil müəssisələrində xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar

.....
üçün sosial mühitin əlverişli şəkildə təşkili və onların ümumi təhsil siniflərinə inteqrasiyası, sosial bacarıqların, tolerantlığın, şəxsiyyətlərarası münasibətlərin qurulması və özünəinamın inkişafı baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu proses düzgün planlandıqda, şagirdlərdə sosial kompetensiyalar uğurla formalaşır və onların cəmiyyətə uyğunlaşması daha sağlam şəkildə həyata keçirilir.

Əsas hissə / Main part

Sağlamlıq imkanları məhdud şagirdlərin dərsin məzmununu yaxşı mənimsəməsi üçün onların təlim prosesinə maraq göstərməsi vacibdir. Bu məqsədlə müəllim, onları dərse motivasiya etmək üçün rəngarəng və çevik yanaşmalardan istifadə etməlidir. Dərs prosesinin faydalı olması üçün motivasiyanın düzgün qurulması mühüm şərtlərdən biridir. Çünki motivasiya şagirdlərdə idrak prosesini hərəkətə gətirir, onları prosesə fəal cəlb olmağa təşviq edir. Öyrənməni real həyatla əlaqələndirmək və davamlı maraq oyatmaq lazımdır. “Niyə uşağın düşündüyü mətnlə maraqlanıram? Niyə mətnə maraq göstərməyə davam etməliyəm?”. Bu prinsip beynin emosional şəbəkələrinə uyğundur. Şagirdlərə özünü ifadə etmək üçün imkan yaradın. Şagirdlərin motivasiyasını artırmaq və onların diqqətini cəlb etmək üçün müxtəlif strategiyalardan istifadə edin [“İnklüziv sinifdə təlimin təşkili” mövzusunda ixtisasartırma proqramının oxu materialı., 2019].

Eşitmə məhdudiyətli uşaqlar üçün sinif strategiyaları, onların təhsil ehtiyaclarına uyğun şəkildə sinif mühitinin təşkil olunması və dərs prosesini daha əlçatan etmək məqsədi daşıyır. Belə uşaqlar üçün effektiv ola biləcək bəzi strategiyalar aşağıda təqdim edilmişlər:

- **Vizual təlim metodları.** Eşitmə məhdudiyəti olan uşaqlar üçün, əsasən, vizual məlumatlar daha təsirli olur. Buna görə müəllimlərin təlim prosesində vizual materiallardan istifadə etməsi daha əlverişlidir. Eşitmə məhdudiyəti olan uşaqların başa düşməsi üçün əyani vasitələrin maksimallaşdırılması məqsədlə otağın yaxşı işıqlandırılması təmin edilməlidir. Dərslərdə şəkillər və qrafiklərdən istifadə etmək mövzunun daha yaxşı başa düşülməsini təmin edir. Müəllimlər dərsin əsas məqamlarını lövhəyə yazmalı, vacib anlayışları vurğulamalıdırlar.
- **İşarə dili və alternativ ünsiyyət.** Uşaqların anlayışını artırmaq və onlarla daha effektiv ünsiyyət qurmaq üçün işarə dilindən istifadə etməlidirlər. Uşaqların verdiyi sualları, izahları və ünsiyyət zamanı səsləndirilən məlumatları müəllimlər yazılı formada da təqdim edə bilirlər. Eşitmə məhdudiyətli uşaqlarda nitq məhdudiyətləri ola bilər. Anlaşılmayan sözlər və oxu tapşırıqları müzakirə edilməlidir. İfadələr və jest-mimikalarla əlavə izahlar vermək də çox faydalıdır.

- **Sınıfdə akustik şəraitin yaxşılaşdırılması.** Sınıfdə akustik sistem və ya mikrofonlardan istifadə edilməsi, müəllimin səsini eşitməkdə çətinlik çəkən uşaqlar üçün vacibdir. Arxa fondakı səsləri azaldın. Sınıfı elə təşkil edin ki, qrup müzakirəsi zamanı eyni anda yalnız bir şagird danışsın. Əgər şagirdin eşitmə cihazı varsa, onların sınıfdə uyğun şəkildə işləməsini təmin etmək lazımdır.
- **Qrup işləri və interaktiv təlim.** Eşitmə məhdudiyətli uşaqların sosial bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün qrup işləri təşkil edilə bilər. Qrup şəklində aparılan işlər və interaktiv təlim yanaşmaları, vizual və kinestetik öyrənmə metodlarının tətbiqinə geniş imkan verir. Texnoloji vasitələrdən istifadə, şagirdlərin dərslər prosesində daha fəal iştirakını təşviq edir.
- **Müəllimin istiqamətləndirməsi və dəstəyi.** Müəllimlər daha yavaş və aydın danışmalı, sözləri düzgün şəkildə tələffüz etməli, vurğulamaq istədikləri məqamları təkrarlamaq və eşitmə qüsurlu uşaqları ön sırada əyləşdirməlidir. Müəllim dərslər zamanı şagirdlərlə gözlə əlaqə quraraq onlara diqqət göstərməlidir. Danışarkən həmin uşağın dodaqlarınızdı görməyinizə əmin olun, onlar dodaqdan oxuyaraq müzakirəyə qoşula bilərlər. Üzünüzün yazı lövhəsinə tərəf olduqda isə danışmayın.
- **Fərdi yanaşma.** Hər bir uşağın ehtiyaclarına uyğun fərdi tədris planları hazırlanmalıdır. Müəllim, dərslər tempini uşağın ehtiyaclarına uyğun olaraq tənzimləməlidir.
- **Sosial inkişafın dəstəklənməsi.** Eşitmə məhdudiyətli uşaqların sinif və məktəb mühitində sosiallaşmalarını təmin etmək üçün müxtəlif sosial fəaliyyətlər təşkil oluna bilər. Bu fəaliyyətlərdə həm sinifdaxili, həm də siniflərarası əməkdaşlıq və ünsiyyətə yer verilməlidir. Belə uşaqların sağlam həmyaşıdları ilə birgə təlim prosesinə cəlb olunması, onların sosial bacarıqlarının formalaşmasına və inkişafına müsbət təsir göstərəcəkdir.
- **Tədris materiallarının uyğunlaşdırılması.** Eşitmə məhdudiyətli uşaqlar üçün yazılı kitablar, vizual video dərslər və digər xüsusi tədris materiallarının təqdim olunması, onların öyrənmə prosesinə müsbət təsir göstərə bilər. Nitqi mətnə çevirən funksiyaya malik kompüterlə təmin edilməsi, eşitmə məhdudiyətli uşaqların öyrənmə tərzinə uyğun müxtəlif tədris vasitələrindən istifadəsi (rəsmlər, videolar və s.) faydalıdır.
- **Təlimə aktiv iştirakın təşviqi.** Eşitmə məhdudiyəti olan uşaqların diqqətini dərslərə yönəltmək üçün tapşırıqlar qısa və anlaşılacaq olmalıdır. Müəllimlər açıq və qapalı suallar verərək uşaqların fəal iştirakını təmin edə bilərlər.
- **Texnoloji alətlərin istifadəsi.** Təlim zamanı eşitmə məhdudiyəti olan uşaqlar üçün videolar və yazılı materiallar faydalıdır. Videoların həm işarə dili, həm də subtitrlərlə təqdim edilməsi, məlumatın daha yaxşı ötürülməsini tə-

min edir. Məktəb mühitinə uyğunlaşdırılmış xüsusi tədris proqramları, həmçinin yazılı və işarət dilinə tərcümə edə bilən mobil tətbiqlərdən istifadə etmək mümkündür [İnklüziv təhsil (məlumat kitabçası)., 2018].

Bu strategiyaların tətbiqi, eşitmə məhdudiyyəti olan uşaqların təhsil almasını asanlaşdıracaq və onların sosial, emosional və akademik inkişafını dəstəkləyəcək. Uşaqlara həm fərdi, həm də kollektiv yanaşma nümayiş etdirilməli, hər birinin potensialının formalaşdırılması üçün müvafiq şərait təmin olunmalıdır.

Görmə məhdudiyyətli uşaqlar üçün tətbiq edilən strategiyalar isə uşaqların təhsil prosesini sadələşdirmək və fərdi tələbatlarına uyğunlaşdırmaq məqsədi daşıyır. Belə uşaqlar üçün əsas strategiyalar aşağıda qeyd edilmişdir:

- **Əlavə şrift və kontrast.** Böyük şrift və yüksək kontrastlı yazılar istifadə etmək, görmə məhdudiyyəti olan uşaqlar üçün əlverişlidir. Məsələn, lövhədə ağ ekranda qara yazı və ya qara ekranda ağ yazıları nümunə göstərmək olar. Böyük yazı formatlarında dərs materialları hazırlamaq daha məqsəduyğundur. Uşaqlara yazılı tapşırıqlar təqdim edilərkən, məlumatın qısa formada və iri hərflərlə yazıldığına diqqət yetirilməlidir.
- **Təsvirlər və şəkillərin təsviri.** Verilən tapşırıqları həm yazılı, həm də şifahi formada təqdim etmək məqsəduyğundur. Hər bir söz, lövhədə yazıldığı kimi tələffüz edilməlidir. Sinifdəki vizual məlumatların şifahi təsvirlərini təmin edin. Şəkil, qrafik və ya diaqramların hər biri izah olunaraq uşağın onları mənimsəməsi təmin edilməlidir.
- **Texnologiya və alətlərdən istifadə.** Görmə məhdudiyyətli uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş ekran oxuyucular, brayl yazıları və ya səsli kitablardan istifadə edilməsi daha səmərəlidir. Tablet kompüterdən istifadə edərək dərsləri interaktiv etmək mümkündür. Bir çox proqram və tətbiq, görmə problemi olan şagirdlərə uyğunlaşdırılıb. Sinifdə aparılan qeydlərin sürəti uşaqlara təqdim edilməli, onlara iPad və ya planşet vasitəsilə məlumatları qeyd etmək üçün şərait yaradılmalıdır. Lazım olduğu halda, diktofona yazılmış mətnlərdən də istifadə edilməsi tövsiyə olunur.
- **Əl ilə təcrübə və təmas.** Uşaqların dərsləri daha yaxşı mənimsəmələri üçün sensor təcrübələr təşkil edilməlidir. Məsələn, əşyaları tutmaq, toxunmaq və ya hərəkətlərlə izah etmək. Bədi işlər və ya təcrübələr zamanı materialların fiziki olaraq onlara təqdim edilməsi faydalıdır.
- **Fərdi yanaşmalar və dəstək.** Fərdi ehtiyaclarına uyğun olaraq, görmə məhdudiyyətli uşaqlara əlavə vaxt və ya xüsusi dəstək verilməlidir. Onlar üçün köməkçi müəllimlər və ya xüsusi dəstək xidmətlərindən istifadə etmək faydalı ola bilər.
- **Verbal ünsiyyət və istiqamətləndirmə.** Görmə məhdudiyyəti olan uşaqlar təlim yerlərində oriyentasiya və səfərbərlikdə köməyə ehtiyac duyurlar.

Sinfin planı, kitabxana, yeməxana və məktəbin digər əsas ərazilərinə bələd olması üçün görmə məhdudiyətli uşaqlara vaxt verilməlidir ki, onları əhatə edən mühit ilə tanış olsunlar. Məktəbin planı və məktəbin fəvqəladə hallar üzrə prosedurları (məsələn, tualet, idman zalı, kitabxana, yeməxana, təlimat otağı, oyun meydançası və s.) onlara aydın şəkildə təqdim olunmalıdır. Şagirdləri yönləndirmək üçün sinifdə verbal təsvirlərdən (məsələn, “Sinif otağının ortasında bir masa var”) istifadə edilməlidir.

- **Əlavə materiallar və dəstək.** Oxumaq və yazmaq üçün şagirdlərə daha çox vaxt verilməsi tövsiyə olunur. Onlara tapşırıqları yerinə yetirmək üçün daha qalın uclu marker və ya yazı alətindən istifadə etməyə icazə verilməli, brayl əlifbası ilə yazılar (kitablar, tədris materialları) təklif edilməlidir.
- **Yaradıcı və qrup işləri.** Görmə məhdudiyəti olan şagirdlərə tapşırıqları daha qısa yazılmış variantda təqdim etmək və ya öyrəndiyini fərqli vasitə ilə nümayiş etdirmək üçün icazə verilməsi tövsiyə olunur. Görmə məhdudiyətli uşaqlar adlar ilə simaları əlaqələndirməyə bilərlər, ona görə də həmin uşaqlara öz sinif yoldaşları ilə tanış olmaq üçün vaxt verilməlidir. Onların sinif yoldaşları ilə kiçik qruplarda və ya fərdi şəkildə sosiallaşmalarını təmin etmək üçün məqsədyönlü fəaliyyət və təcrübələr təşkil edilməlidir. Toxuma və ya rəngləmə kimi yaradıcı metodlardan istifadə etməklə şagirdlərin bu fəaliyyətə cəlb edilməsi üçün şərait yaradılmalıdır [“İnklüziv sinifdə təlimin təşkili” mövzusunda ixtisasartırma proqramının oxu materialı., 2019].

Bu strategiyalar uşağın ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmalıdır, çünki hər bir görmə məhdudiyətində öyrənmə fərqli şəkildə təzahür edə bilər. Əsas məqsəd, uşaqların sinifdə bərabər imkanlara malik olmalarını təmin etməkdir.

Fiziki məhdudiyətli uşaqlar üçün sinif strategiyaları hazırlanarkən, mühitin onların fərqli ehtiyaclarına uyğun şəkildə tənzimlənməsi vacibdir. Belə uşaqlar üçün əsas strategiyalar aşağıda qeyd edilmişdir:

- **Fiziki mühitin təşkili.** Sinif otağında əşyalar uşaqların hərəkətliliyinə uyğun şəkildə yerləşdirilməlidir. Əlil arabalarından istifadə edən şagirdlər üçün sinif otağında geniş keçid yolları və əyani vəsaitlər, informasiya materialları və təchizatlardan istifadə əlçatan olmalıdır.
- **Çoxsaylı təlim üsulları.** Fiziki məhdudiyətli şagirdlərin qavrama və mənimsəmə üsulları digərlərindən fərqli ola bilər. Bu səbəbdən onlara vizual, eşitmə və toxunma əsaslı təlim yanaşmaları daha təsirli olur.
- **Fərdi tədris planları.** Hər bir şagirdin fərdi inkişaf xüsusiyyətləri və ehtiyacları nəzərə alınmaqla, onlara uyğun fərdi tədris planları tərtib edilməlidir. Bu planlar, uşaqların dərslə uyğunlaşmasını və öz potensiallarını tam şəkildə istifadə etmələrini təmin edir.
- **Dəstək və köməkçi vəsaitlər.** Fiziki məhdudiyətli uşaqlar üçün xüsusi tex-

Lalə Məmmədova. **Sağlamlıq imkanları məhdud şagirdlərin kateqoriyalarına uyğun sinif strategiyasının qurulmasının təşkili formaları**

noloji cihazlardan (məsələn, səsli oxuyucular, kompüter proqramları, adaptiv alətlər) istifadə oluna bilər. Bu vasitə ilə uşaqlar məlumatı kompüter, kiçik səsyzan və ya kamera kimi texnoloji alətlərlə qeydə ala bilərlər. Fiziki məhdudiyətli uşaqlar, onların kompüterdən istifadəsinə yardımçı olmaq üçün hazırlanmış alternativ giriş cihazları ilə (məsələn, sensor ekranlar və s.), yazmaqda çətinliyi olan uşaqlar qeydə alan cihazlarla təmin edilməlidir.

- **Qrup işləri və inklüziv fəaliyyətlər.** Fiziki məhdudiyətli uşaqların sosial bacarıqlarını inkişaf etdirmək və digər uşaqlarla qarşılıqlı əməkdaşlıqlarını gücləndirmək üçün inklüziv fəaliyyətlər planlaşdırılmalıdır. Bu, həm sosial bacarıqlarının inkişafını dəstəkləyər, həm də digərləri ilə əməkdaşlıq etməyə təşviq edir.
- **Müsbət rəy və təşviq.** Uşaqlara müsbət rəy verilməsi onların özünə inamını artıracaq və motivasiya edəcək. Fiziki məhdudiyətlərinə baxmayaraq, hər bir uşağın bacarıqlarını və uğurlarını rəğbətləndirmək önəmlidir.
- **Zaman dəstəyi.** Uşaqların sinfə daxil olub–çıxmaları zamanı əlavə vaxta ehtiyac duya biləcəkləri nəzərə alınmalı, qrup fəaliyyəti və yerdəyişmə prosesində onlara rahat hərəkət etmələri üçün kifayət qədər vaxt ayrılmalıdır. Tapşırıqları yerinə yetirərkən əlavə vaxt verilməsi, uşaqların fərdi öyrənmə tempinə uyğun irəliləmələrinə imkan yaradır. Uşaqlar tez yorulurlarsa, tapşırığı bitirmək üçün onlara əlavə vaxt verilməli, özlərini rahat hiss edəcəkləri bir mühitlə təmin edilmələri vacibdir.

Bu strategiyalar fiziki məhdudiyətli uşaqların təhsil almasını daha əlverişli və inklüziv edərək, bacarıqlarını inkişaf etdirməkdə mühüm rol oynaya bilər [İnklüziv təhsil üzrə müəllim inkişaf proqramları, 2019].

Əqli məhdudiyətli uşaqlar üçün sinifdə istifadə olunan strategiyalar, onların təhsilini və sosial bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün xüsusi yanaşmalar tələb edir. Belə uşaqların ehtiyaclarına uyğun tədris metodları və mühit təmin etmək vacibdir. Əqli məhdudiyətli uşaqlar üçün effektiv olan bəzi sinif strategiyaları aşağıda qeyd edilmişdir:

- **Sadə və aydın təlimatlar.** Əqli məhdudiyətli uşaqlara dərsləri izah edərkən sadə, qısa və aydın cümlələrdən istifadə etmək lazımdır. Mürəkkəb və uzun təlimatlar onları çəşdirə bilər. Böyük tapşırıqları kiçik parçalara ayırın. Təlimatların daha yaxşı qavranılması üçün şagirdə eyni anda yalnız bir mərhələyə aid göstərişlər verilməlidir.
- **Vizual köməkçilərdən istifadə.** Təlimləri dəstəkləmək üçün şəkillər, şəkil kartları, videolar və digər vizual köməkçilərdən istifadə etmək çox faydalıdır. Vizual materiallar uşaqların tədris olunan materialı daha yaxşı qavramalarına kömək edə bilər.
- **Çoxlu təkrarlamalar.** Əqli məhdudiyətli uşaqlar yeni məlumatları daha

çox təkrarlama yolu ilə öyrənirlər. Bu səbəbdən tədris olunan materialın təkrarlanması və müxtəlif yollarla təqdim edilməsi vacibdir.

- **Qısa dərslər müddətləri.** Dərs saatının qısa müddətli olması diqqəti yayındırmamaq üçün faydalıdır. Dərslər arasında nəzərdə tutulan qısa fasilələr şagirdlərin diqqətini cəmləməsinə və təlim prosesinə daha fəal qoşulmasına şərait yarada bilər.
- **Fərdiləşdirilmiş yanaşma.** Təlim prosesində hər bir şagirdin fərdi ehtiyacları nəzərə alınaraq uyğun metodlardan istifadə edilməlidir. Bəzi uşaqlar daha çox vizual yardıma ehtiyac duyarkən, digərləri əyani təcrübələrdən faydalana bilərlər.
- **Müsbət gücləndirmə.** Əqli məhdudiyətli uşaqları motivasiya etmək və müsbət davranışlarını təşviq etmək üçün rəğbətləndirmə metodundan (məsələn, təriflər, ulduzlar və ya kiçik mükafatlar) istifadə etmək vacibdir. Bu, uşaqların özlərinə inamını artırır.
- **Hərəkətli fəaliyyətlər.** Əqli məhdudiyətli şagirdlərin həm motor bacarıqlarını inkişaf etdirmək, həm də diqqətlərini toplamaq məqsədilə müxtəlif hərəkətli oyunların, fəaliyyətlərin və praktik tapşırıqların tətbiqi tövsiyə olunur.
- **Sosial bacarıq tədrisi.** Bu kateqoriyaya aid uşaqlar üçün ünsiyyət qurmaq, əməkdaşlıq etmək və münaqişələri həll etmək bacarıqlarını formalaşdırmaq məqsədilə sadə və aydın təlimlər təqdim olunmalıdır.
- **Davamlı əlaqə və əməkdaşlıq.** Şagirdin inkişaf prosesini dəstəkləmək üçün müəllimlə yanaşı valideynlər və digər mütəxəssislərlə daimi əməkdaşlıq və informasiya mübadiləsi həyata keçirilməlidir.
- **Audiomateriallardan istifadə.** Uşağın mətni oxumaqdansa, onu dinləməsinə şərait yaradılmalı və tədris prosesində audiomateriallardan istifadə olunmalıdır. Təlim, yalnız oxu kitabları vasitəsilə deyil, həmçinin audio kitablar, kinolar və digər media vasitəsilə keçilməlidir [Ağayeva, T.H., 1999].

Bu strategiyalar uşaqların təhsilinə dəstək olmaqla yanaşı, onların inkişafını və sosial inteqrasiyasını da asanlaşdıracaqdır. Hər bir uşağın fərdi ehtiyaclarına uyğun yanaşma nümayiş etdirmək çox önəmlidir.

Ünsiyyət və inteqrasiya problemləri olan uşaqlar üçün sinifdə tətbiq olunan strategiyalar, onların təhsil həyatını asanlaşdırmaq və sosial bacarıqlarını inkişaf etdirmək məqsədi daşıyır. Belə uşaqlar üçün uyğun sinif strategiyalarına bunları qeyd etmək olar:

- **Aydın və sadə təlimatlar.** Uşaqlara hər zaman aydın və qısa təlimatlar verin. Mürəkkəb cümlələrdən və çoxlu məlumat verilməsindən çəkinin. Təlimatları addım-addım izah edin və dəfələrlə təkrarlayın. Daha az seçimlər verin. Uşaqlardan bir rəng seçməsinə istəyirsinizsə, ona seçim üçün iki və ya üç variant

göstərin. Uşaqlara seçim təqdim edərkən daha konkret variantlar təklif etmək məqsədəuyğundur. “İndi nə etmək istəyirsən?” soruşmaq əvəzinə “Oxumaq, yoxsa çəkmək istəyirsən?” kimi suallar vermək onların qərar verməsini asanlaşdırır və daha səmərəli nəticələr əldə etməyə kömək edir.

- **Vizual dəstək.** Uşaqlara vizual vasitələr (şəkillər, sxemlər, yazılı təlimatlar) təqdim edilməlidir. Bu, onlara tapşırıqları və gündəlik fəaliyyətləri başa düşməkdə kömək edəcək. Təsvirlər, cədvəllər və rəngli etiketlərdən istifadə edilə bilər.
- **Kiçik qruplarla iş.** Uşaqlar kiçik qruplarda və ya birbaşa cütlərlə işləməyə təşviq edilməlidir. Onların sosial bacarıqlarını inkişaf etdirmək və özlərini daha təhlükəsiz hiss etmələrini təmin etmək üçün kiçik qruplarda və ya cütlərlə işləmək təsirli yanaşmalardan biridir. İş tapşırıqları onların inkişaf səviyyəsinə uyğun olaraq bölüşdürülməlidir.
- **İnteraktiv fəaliyyətlər.** Uşaqların ünsiyyət qurmasını təşviq edən interaktiv və əyləncəli fəaliyyətlərin təşkil edilməsi tövsiyə olunur. Bu fəaliyyətlərin təşkili uşaqların sosiallaşmasına müsbət təsir edəcək. Rol oyunları və ya kollektiv layihələr kimi fəaliyyətlər onların sosial əlaqələrini gücləndirə bilər.
- **Sosial bacarıqların tədrisi.** Ünsiyyət və sosial bacarıqları öyrətmək üçün xüsusi məşğələlər təşkil edin. Məsələn, göz təması qurma, sıra gözləmə və ya digər uşaqlarla qarşılıqlı əlaqələrə necə girəcəyini öyrədin. Sosial ssenarilər üzərində təlimlər və müzakirələr keçirərək uşaqları real həyatda qarşılaşa biləcəkləri vəziyyətlərə hazırlayın.
- **Təkrar və təcrübə.** Uşaqlara öyrəndikləri bilik və bacarıqların real həyat vəziyyətlərində tətbiq etmələrinə şərait yaradılmalıdır ki, onların praktik tətbiq etmə bacarıqları möhkəmlənsin. Hər bir uşağın fərdi irəliləyişini izləmək və inkişaf tempinə uyğun təkrarlama vaxtları təşkil etmək tövsiyə olunur. Bir fəaliyyətin bitməsi və digər fəaliyyətin başlaması haqqında məlumat verməyi gündəlik qaydaların bir parçasına çevirin.
- **Əlverişli mühit yaradılması.** Uşaqların daha yaxşı uyğunlaşmaları və effektiv öyrənmələri üçün sinfin fiziki mühiti tənzimlənmişdir. Şagirdlərin diqqətinin dərse yönəlməsini təmin etmək məqsədilə həddindən artıq səs-küylü mühitlərdən uzaq durmaq tövsiyə olunur [“İnklüziv sinifdə təlimin təşkili” mövzusunda ixtisasartırma proqramının oxu materialı., 2019].

Bu strategiyalar uşaqların kommunikasiya və inteqrasiya bacarıqlarını inkişaf etdirmək və onlara sosial mühitdə daha yaxşı uyğunlaşma şansı yaratmaq üçün faydalı ola bilər.

Nəticə / Conclusion

Tədris prosesində təlim strategiyalarından istifadə edərkən, bu prosesdə müəllimlərin valideynlərlə birgə, əməkdaşlıq şəraitində işləməsi məqsədəuyğundur. Valideynlər təlim strategiyaları ilə öyrənmə mühitinin sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün nə qədər faydalı olduğunu anlamaya bilirlər. Bu səbəbdən, valideynləri təlim strategiyaları ilə bağlı maarifləndirmək, onların başa düşəcəyi dildə sadə məqalə və ya buklet hazırlamaq olar. Müəllim ailələrlə işləyərək hər bir valideynin maariflənməsinə nail ola bilər. SİM şagirdlərlə təlim strategiyalarının tətbiq edilməsi və son illər istər məktəbəqədər, istərsə də orta təhsil sahəsində aparılan islahatların sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların valideynləri üçün yeni ümidlər yaradacağını qeyd etmək istərdim. Belə ki, son illər ölkəmizdə inklüziv təhsilin inkişaf etdirilməsi istiqamətində atılan addımları və bu sahədəki mövcud çətinliklərin aradan qaldırılmasında təlim strategiyalarından istifadə edilməsinin əhəmiyyətini vurğulamaq düzgün olar [Azərbaycanda inklüziv təhsilin vəziyyətinə dair araşdırma sənədi., 2018]. Sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların keyfiyyətli təhsilə çıxışını təmin etmək və onların cəmiyyətə daha sürətli uyğunlaşmasını dəstəkləmək üçün yaşlıları ilə birgə təlim prosesində iştirak etmələri daha məqsədəuyğundur. Sağlamlıq imkanları məhdud şagirdlərin dərs strategiyalarına daxil olan qeyd etdiyimiz məsələlər, ümumi təhsilin hamı üçün əlçatan olmasını nəzərdə tutan və bütün uşaqların müxtəlif ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmasına əsaslanan inkişaf prosesidir. Bu, həmçinin təlim-tərbiyə prosesində SİM uşaqların hər birinin müstəqil bir fərd kimi öz ehtiyacları olduğunu qəbul edən metodologiyaları inkişaf etdirməyə yönəlib.

Təlim strategiyalarının tətbiqi SİM uşaqlarda aşağıdakı keyfiyyətləri formalaşdırır:

- **Özünüdərkətmə** – Təlim strategiyalarının şagirdlərə uyğun şəkildə qurulması, onların öz öyrənmə üsullarını və ehtiyaclarını dərk etməsinə şərait yaradır. Bu isə daha səmərəli öyrənməyə zəmin hazırlayır.
- **Əlaqə bacarıqları** – Müxtəlif birgə öyrənmə imkanları uşaqlara sosial bacarıqlarını inkişaf etdirməyə imkan verir.
- **Özünüidarəetmə** – Çevik təlim mühitləri uşaqların öz öyrənmə proseslərini idarə etmək bacarıqlarını təkmilləşdirir.
- **Sosial maarifləndirmə** – Inklüziv mühitlər empatiya və fərqliliklərə hörmət kimi dəyərləri təşviq edir [İnklüziv təhsil (məlumat kitabçası)., 2018].

İnklüziv öyrənmə mühiti uşaqların emosional intellektini, empatiyanı inkişaf etdirməyə və müxtəlifliyə dəyər verməyə təsir edir. Bu vahid və inklüziv yanaşma yalnız akademik deyil, həmçinin emosional və sosial bacarıqların formalaş-

Lalə Məmmədova. **Sağlamlıq imkanları məhdud şagirdlərin kateqoriyalarına uyğun sinif strategiyasının qurulmasının təşkili formaları**

---

masına da mühüm təsir göstərir. Belə bir modelin tətbiqi, təhsil tədqiqatlarında əldə olunan nailiyyətlərə əsaslanaraq, öyrənmə təcrübəsini fərdiləşdirməyə və hər bir uşağın potensialını maksimum səviyyədə inkişaf etdirməyə şərait yaradır. Təhsil sahəsində bu yeniliklərin qəbul olunması və həyata keçirilməsi nəticəsində təhsil işçiləri inklüziv və keyfiyyətli təhsil sisteminin formalaşdırılmasında əhəmiyyətli işlər görə bilirlər. Universal öyrənmə dizaynı, müəllimlərə bütün uşaqlar üçün inklüziv və cəlbədicə öyrənmə mühiti yaratmağa kömək edə biləcək güclü çərçivədir.

Məqalənin aktuallığı. Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaq kateqoriyalarına uyğun sinif strategiyalarının hazırlanması, bu gün bir çox ölkələrin təhsil siyasətində inklüziv təhsilin inkişafı istiqamətində ən başlıca prioritetlərdən biri kimi qəbul edilir. Həmçinin, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların digər uşaqlarla birlikdə təhsil alması, onlar üçün əlverişli təlim mühitinin qurulması, hazırkı dövrün aktual problemlərindən biri kimi araşdırılmışdır. Belə uşaqlar öz sağlam həmyaşlıqları kimi kollektivə adaptasiya olunaraq bir fərd, cəmiyyətə lazımlı insan olduqlarını hiss edirlər.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə SİM şagird kateqoriyalarına uyğun sinif strategiyasının qurulmasının təşkili və yollarının müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilmişdir. Bu işin elmi əsaslar üzərində qurulması xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların daha keyfiyyətli təhsilə yiyələnməsi və cəmiyyətə daha sürətli adaptasiyası üçün daha məqsədəuyğun olduğu qeyd olunmuşdur.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti. SİM şagird kateqoriyalarına uyğun sinif strategiyasının qurulmasında və onların inkişafının nəzərə alınmasında məqalədə irəli sürülən təklif və nəticələr olduqca əhəmiyyətlidir. Bu yanaşmaların köməyi ilə həm müəllimlər, həm də valideynlər, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdlərin fərdi inkişafı və təlim-tərbiyəsinin uğurlu təşkilinə töhfə verə bilirlər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. Ağayeva, T. H. (1999). Ümumtəhsil məktəblərində loqopedik işin təşkili. Bakı, ADPU. 238 s.
2. Avropa İttifaqı, Azərbaycan Təhsil Nazirliyi, UNICEF & Regional İnkişaf İctimai Birliyi. (2019). İnküziv sinifdə təlimin təşkili: İxtisasartırma proqramı üçün oxu materialı. Bakı.
3. Azərbaycan Respublikası. (2001). “Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsili (xüsusi təhsil) haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2001-ci il, 5 iyun tarixli, 136-II nömrəli Qanunu.
4. Azərbaycan Respublikası. (2017). 2018–2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər üçün inküziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (Bakı, 14 dekabr).
5. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti. (2015, yanvar 19). “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın həyata keçirilməsi ilə bağlı Fəaliyyət Planı (№ 12s). Bakı.
6. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi & Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu. (2013). İnküziv təhsil: Bakalavr pilləsi hazırlığı üçün dərs vəsaiti. Bakı.
7. Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu (ARTİ). (2021). Məktəbə-hazırlıq qruplarında inküziv təlimin təşkili (metodik vəsait). Bakı.
8. Demokratik Təşəbbüslər İnstitutu (IDI). (2018). Azərbaycanda inküziv təhsilin vəziyyətinə dair araşdırma sənədi. Bakı.
9. Regional İnkişaf İctimai Birliyi (RIİB). (2018). İnküziv təhsil (məlumat kitabçası). Bakı.
10. Regional İnkişaf İctimai Birliyi (RIİB) & UNICEF. (2019). İnküziv təhsil üzrə müəllim inkişaf proqramları. Bakı.